

मुळांत जो
कलाकार ना
तो केन्नाच
कथाकार
जावंक
पावना.

'मांडवी! तूं आटलीस?' एक तुलनात्मक चिंतन

◆ डॉ. चंद्रलेखा डिसोजा

लक्ष्मणरावांची कादंबरी उद्गार विहन आनी प्रस्न चिहनांच्या सगमांतल्यान आपलो सांस्कृतिक संवसार रचता हांगासल्ल्या सामाजिक दिवंगा-घेवपांत अजून समन्वय दिश्टी पडना हाचेर नी उजवाड घालता.

साहित्यकार आपणाच्या काळाचें चित्रण करता. हो काळ समय सापेक्ष (time relative) आसता. आपणाच्या सामाजिक परिवेशांतल्यान, आपणाच्या भौगोलिक वातावरणांत, आपणालो साहित्यिक भूगोल आनी इतिहास तो रचता. आपणाच्या वर्तमानांतल्यान हो इतिहास, साहित्यिक कृतिचें रूप घेवन आमचे मुखार उबो रावता. इतिहास तथ्यपरक आसता, तर साहित्यिक कृतिच्या धाग्यांत तथ्य साहित्यिक पोडांनी गुंथिल्लें आसता.

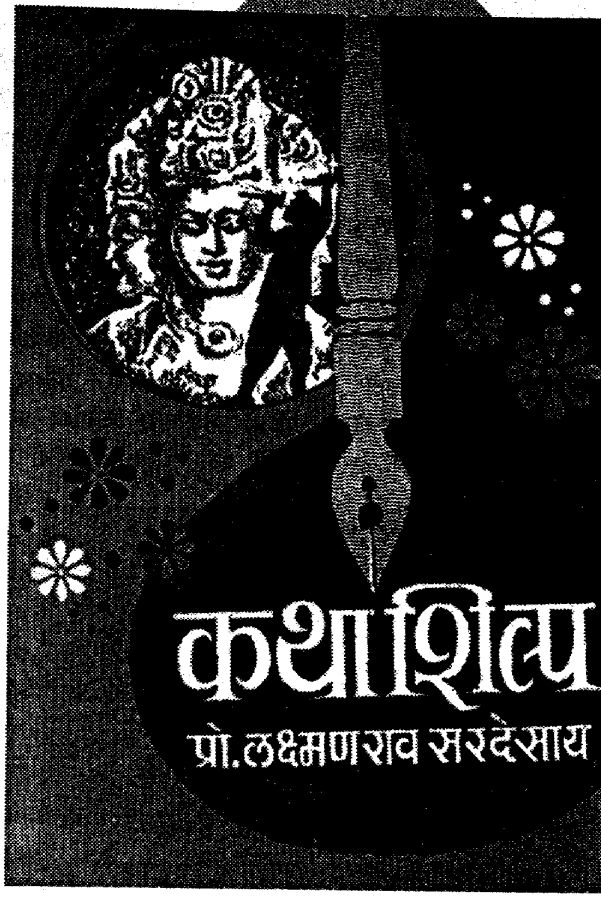
भारतीय भाशेचो इतिहास सांगता की ते ते भाशेच्या विकासा प्रमाण ते ते भाशेंत वेग-वेगळ्या साहित्य प्रकारांची रचणूक जाल्या. जाणकारांच्या मतान ब्रिटिश लोकांची वसाहत बंगालांत सुरु जाल्ल्या कारणान बंगाली भाशेंत नवे साहित्यिक प्रवाह दिसूंक लागले. इंग्लीश भाशेंत फुलून आयिल्लो Novel हो गद्य-साहित्य प्रकार बंगाली भाशेंतय आकार घेवंक लागलो. बंगाली भाशेन ह्या प्रकाराक 'उपन्यास' नांव दिलें आनी इल्लो इल्लो करून हिंदी, मराठी भासांनी हो गद्य प्रकार आकार घेवंक लागलो. हिंदी भाशेंतूय ताचें नांव 'उपन्यास'च उरलें तर मराठी भाशेंत 'कादंबरी' ह्या उतरान मूळ धरलें.

गोंयचो इतिहास सांगता की पुर्तुगेज लोकांचें शासन येवचे पयलींय हांगा साहित्यिक वावर चालू आशिल्लो. ह्या प्रदेशांतली भास समृद्ध आशिल्ली.

पुर्तुगेज लोकांची वसाहत जाले उपरांत गोंयांत पुर्तुगेज कोंकणीच्या संदर्भांत जाल्ल्या मिशनरी वावरांत भाशेच्या तुलनात्मक अभ्यासाक चंवर आयलो.

१८८६ त फ्रांसिस्क लुईश गोमिश हांची कृति 'Os Brahmanes' पुर्तुगेज भाशेंत उजवाडा आयली. मागीर १९७०त आर्माद मिनेझिस हांणी तिचो इंग्लीश भाशेंत आणकार केलो. ह्याच अदमासाक लक्ष्मणराव सरदेसायांनी ही कृति पुर्तुगेजींतल्यान मराठींत हाडली. ही, 'ब्राह्मण' कादंबरी 'महाराष्ट्र राज्य साहित्य - संस्कृति मंडळ' हे संस्थेन १९७३ त उजवाडा हाडली. लक्ष्मणरावांची मराठी कादंबरी 'मांडवी! तूं आटलीस?' १९४७त उजवाडा आयिल्ली. ह्या माथाळ्यांतलो 'मांडवी' शब्द म्हाका भोव म्हत्वाचो दिसता. 'मांडवी' म्हळ्यार न्हंय हो अभिधेय अर्थ आसाच पूण वांगडाच न्हंय म्हळ्यार अखंड कालप्रवाह. संस्कृति प्रवाह. जीण, इतिहास, भूगोल, दर्शन, चिंतन, सभ्यताय स्थापत्य, चित्र, विकास आनी ह्लास ह्या सगळ्यांचो समन्वय. न्हंय-दर्शन म्हळ्यार मानवीय जीवन दर्शन, प्रवाह, विकार, समन्वय, आंतरप्रवाह, सगळ्यांचें दर्शन. मानवीय संस्कृतिच्या प्रवाहांत समन्वय दर्शन म्हळ्यार ब्रह्मांड दर्शन अशेंय म्हणू येता.

'मांडवी! तूं आटलीस?' जेन्ना प्रस्न चिह्न घेवन येता तेन्ना मांडवीच्या सान्निध्यांत चालू आशिल्ल्या प्रवाह चिंतनांत आयिल्लें वळण ती चितारता. हिंदू

कला
पिंडंतुच
आसपाक
जाय.

संस्कृति आनी पाश्चात्य संस्कृति हांचे मदीं आयिल्लो संबंद शासकीय वेव्हारांतल्यान मनीस, कुटूंब, समाज, संस्कृति मेरेन पसरिल्लो दिसता. शासकाची संस्कृति शासितांक सद्दां म्हानुच दिसता. तातूंत खूबशें आकर्शणय आसता, वांगडा प्रलोभनांय आसतात. सरकाराक तेंको दिवपांत आर्थिक फायदोय आसता. आपली संस्कृति सोडून, शासकांची संस्कृति स्वीकारपी फकत गोंयांतच आशिल्ले अशें न्हय. ज्या ज्या प्रदेशांत वसाहतीकरण जालां, त्या सगळ्या प्रदेशांनी अशेंच घडलां. हाची गवाय त्या त्या प्रदेशांत, ते ते भाशेंतल्यान मेळटाच. लक्ष्मणरावांची कादंबरी उद्गार चिह्न आनी प्रस्न चिह्नांच्या संगमांतल्यान आपलो सांस्कृतिक संवसार रचता. हांगासल्ल्या सामाजिक दिवपा-घेवपांत अजून समन्वय दिश्टी पडना हाचेर ती उजवाड घालता.

अशोक देशपांडे मराठींतले एक प्रतिभावंत कथालेखक, एके शिक्षण संस्थेचे ते मुख्याध्यापक, पुर्तुगेज लेखक. आपले सिद्धांतवादी विचार जिणेंत

हाडपाची धडपड करपी, एक तत्त्वनिश्ठ विचारवंत. आपली भयण हिराचेर उपाट मोग करपी भाव. कादंबरीची नायिका लीना. ती पेरैरा भाटकाराची धूव. सरकार दरबारांत पेरैराक खूब भोवमान मेळटा. ताचें वैभव वाडटा. स्वातंत्र्याचें मोल दिवन तो कीर्त जोडटा. ख्रिस्ती धर्माची प्रतिष्ठा वाडयता. आपल्याच लोकांचो छळ करता. इतलेंच न्हय, गोंयकार आसूनय, आपली मायभूंय पुर्तुगाल, अशें तो मानता. पुर्तुगेज लोकांक लागूनच आपली सुधारणा जाली असो ताचो विश्वास. ताच्या ह्या विचारांचो विरोध, ताची धूव लीनाच करता. घरांत वातावरण पाश्चात्य. पूण लीनाचे मन आपल्या देशाचे संस्कृति खातीर तळमळटा. आपल्या लोकांची दुबळी परिस्थिती, तांचें दुःख पयस करपा खातीर आपूण कितें करूंक शकतां ताचो विचार ती करता. हे मानसीक अवस्थेंत ती अशोकाक मेळटा. दोगांयचे विचार, सिद्धांत एकच आशिल्ल्यान दोगांयक एक दुसऱ्याचो मोग जाता. आपल्या प्रदेशाची राखण कशे रितीन

तेजा बगर
मंत्र ना.

करुं येता हाचेर विचार करुन आपलो संयुक्त मार्ग तीं आंखतात, आनी त्या मार्गार चलून आपलें संयुक्त ध्येय जोडपा खातीर प्रयत्नशील जातात. एक जागरूक साहित्यकार समाजांत जागरूकताय कशे रितीन हाडूंक शकता ताचें चित्रण लेखक करता. स्वातंत्र्य म्हळ्यार फकत राजकीय स्वातंत्र्य न्हय. तर ताका आर्थिक, सामाजिक आनी सांस्कृतिकूय आंगां आसतात. हाची जाणविकाय हे कादंबरींतल्यान जाता. पूण संस्कृति अध्ययनाक धरुन विचार केलो जाल्यार एक संस्कृती श्रेष्ठ आनी एक कनिष्ठ हो विचार मात खटकता. (पानां. ९७ ते १०६) धर्मांतरण चुकीचें अशें मानूं येता. पूण धर्मांतरण कित्याक जाता हाची समाजिक बाजू समजून घेतले बगर संस्कृति अध्ययन प्रक्रिया पूर्ण जायना. भारतीय समाज-जिणेंत आनी साहित्यांत कर्मवादी म्हत्वाचो आसुनूय थंय जातिवाद घट्ट स्वरूपांत आपलीं पाळांमुळां रोमून आसा ही नागडी-उगडी वास्तविकताय आमकां स्वीकारचीच पडटली. पूण हे विशींचें चिंतन कादंबरींतल्यान व्यक्त जावंक ना. खंयचेय संस्कृतिंतल्यान बरीं तत्वां आपणावन वायट तत्वांचो अस्वीकार करुंक जाय. संस्कृति अध्ययनांत समीकरण - Equation - नासता, आत्मसातीकरण - Assimilation आसता. हाचो 'डीएनए' सोदून काडप गरजेचो आसता. लेखकाचे कृतिंतल्यान असलो प्रयत्न जाल्लो दिसना.

वसाहतवादाचे तीन टप्पे - तीन पांवडे - आसतात -

1. Identification - जाणविकाय
2. Frustration - अपेक्षाभंग
3. Conflict - संघर्ष

लक्ष्मणरावांच्या पुस्तकांतल्यान दोन संस्कृति मदली जाणविकायूच उकती जाल्या. हे तरेचे विचार पुर्तुगेज भाशेंत कादंबरींतल्यान - १८६६त मेळटात,

हांगा वसाहतवादी जाणविकाय आनी थोड्या भोव प्रमाणांत अपेक्षाभंगूय दिसता. लॅम्बर्ट माश्कारेन्यश हांची इंग्लीश भाशेंतली कादंबरी १९५५त समन्वयात्मक आनी आत्मसातीकरणाचें चिंतन दिता तर लक्ष्मणरावांची मराठी कादंबरी 'मांडवी...' जाणविकायेच्या पांवड्यारूच उरता. दुसऱ्या वा तिसऱ्या पांवड्यार ती पाविल्ली दिसना.

हांगा हिंदी भाशेंतल्या दोन रचनांचो उल्लेख म्हाका गरजेचो दिसता. गोंयचे संस्कृति विशींचे चिंतन कृष्णचंद्र शर्मा - भिक्खु हांचे 'अस्तंगता' हे १९६६त उजवाडा आयिल्ले कादंबरींत आयलां. तातूंत दोन संस्कृति विशींची जाणविकाय आनी

अपेक्षाभंग चित्रित जाल्यात, पूण ताचें विश्लेशण हे कादंबरींत मेळना. 'अस्तंगता' एक संस्कृति बरी आनी दुसरी वायट असो विचारूय करना. प्रो. अरविंद पांडेय हांची गोंयचे फाटभुंयेर बरयल्ली रचना "और मांडवी बहती रही..." १९७७त प्रकाशीत जाल्ली. हे रचनेंत वसाहतवाद, स्वातंत्र्य, अपेक्षाभंग, सामान्य

मनीस, शेत, संस्कृती समन्वय मांडवी प्रदूषण, औद्योगिक प्रस्न, मानवीय संघर्ष, राजनितीची अव्यवस्था, सत्तांतरण हे संदर्भ येतात. मांडवीचो पट इतलो विस्तृत आनी विश्लेषित जाला की आपलें यूग विश्लेषित जावन लेखकाचे लिखणेंतल्यान पर्यावरण चिंतनूय हांगा उकतें जाल्लें पळोवंक मेळटा. घडये हाकाच 'युगमानस' म्हणटात जावंये.

लक्ष्मणरावांचे कादंबरींत तिच्या पात्रांची घडपड दिश्टी पडटा. राजकीय स्वातंत्र्य, सामाजिक रोमांस, रोमांसी स्वरूपांतलें प्रकृति चिंतन हे सगळे संदर्भ हांगा आयल्यात. कथानक चळवळीचें रूप धारण करता पूण ताचें विस्तृतीकरण जाल्लें दिसना. समाज बदलुपाचो प्रयत्न हांगा आसा. म्हळ्यार, ही जाणविकाय आसा पूण ताचें विश्लेषण मेळना.

लक्ष्मणरावांचे कादंबरींत तिच्या पात्रांची घडपड दिश्टी पडटा. राजकीय स्वातंत्र्य, सामाजिक रोमांस, रोमांसी स्वरूपांतलें प्रकृति चिंतन हे सगळे संदर्भ हांगा आयल्यात. कथानक चळवळीचें रूप धारण करता पूण ताचें विस्तृतीकरण जाल्लें दिसना. समाज बदलुपाचो प्रयत्न हांगा आसा. म्हळ्यार, ही जाणविकाय आसा पूण ताचें विश्लेषण मेळना.

तेजाची
उपासना
करता ताका
सुवार्था कडेन
फाट करचीच
पडटा.

'मांडवी' थोड्या वेळा खातीर आट्टा. पूण ती अस्खलीत व्हांवता तेन्ना काळस्वरूपान अखंड उरता. 'ब्राह्मण' चो फुडलो काळ 'Sorrowing lies my land' जाता आनी 'अस्तंगताचो' फुडलो काळ "और मांडवी बहती रही" जाता. पूण लक्ष्मणरावांची ही मराठी कादंबरी आयडेंटिफिकेशन करता आनी निमाणें न्हंयेची सुकती, काळोकिट्ट चिखोल, तांतूंत मुंगरून उरिल्ली व्हडीं, अस्थिपंजर जाल्लो प्रवाह - हे तरेचें गोमंत दर्शन दिता. चारशें वर्सांची सुकती वता आनी स्वातंत्र्याची भरती येता. व्हडीं चलूंक लागतात, चंद्रकोर स्पश्ट जाता, नुस्तेकारांचे साद आयकूंक येतात, "सत्यनारायणाचो कोलाहल" कानार पडटा. म्हळ्यार, दृश्याचित्र एकांगी जाता.

शैली आनी चरित्रचित्रणा संदर्भांत 'मांडवी...' चो विचार केलो जाल्यार कादंबरींत नाटकीय तत्वांचो दिश्टावो जाता-

- 'अशोक अचानक तलावाच्या तीराला पोंचतो.' (पान ११५)

- अचानक लीना सावर्डेच्या फलाटावर येते. (पान १५६)

- पेरैरा अकस्मात पिस्तूल रोखतो...

अशे आनिकूय कितलेशे प्रसंग मेळटात.

गोंयच्या समाजाचें दर्शन घडयतना सामान्य लोकांची भास कोंकणीच आसा हाचो स्वीकार हे कादंबरींत जाला. (पान १५३, २११).

स्वैर जलक्रीडेचो प्रसंग - विवस्त्र स्नान (पान ११५) हांगा कित्याक आयला, समजना. बायल-मनीस वा दादलो विवस्त्र अवस्थेंत तळ्यांत पेंवता - खाजगी मालकीचें तळें आसल्यार हें जावं येतालें. पूण भौशीक तळ्यांनी आनी तेंय बी लक्ष्मणरावांच्या काळार अशें घडूं येतालें व्हय असो प्रस्न पडटा. देखून हें रोमांसी युगमानसच म्हणचें पडटलें. खंयच्याय साहित्यकाराचेर युगीन प्रभाव आसतातच. ह्या प्रभावाक लागुनूच युगमानस तयार जाता. युगमानस विश्लेषित करुन जर साहित्यकार आपल्या युगमानसा पलतडीं वचून नवयुगीन सुलूस घेता तेन्नाच ताची कृति आनी वांगडाच कृतिकारुय युगांतरीय जाता. हे खातीर कृतिकारुय युगद्रष्टा आसचो पडटा. युगदृष्टि जेन्ना युगमानसीय विहंगावलोकन करुन नवें रसायण तयार करुन घेता तेन्ना कृतिकार जिणेच्या संदर्भांत पयसुल्लें

चिंतन करूंक शकता. ह्या चिंतनाची सुलूस लागतकच, आपल्या युगांतल्यानच युगांतरी परिवर्तन व्यक्त करपाचो प्रयत्न साहित्यकाराच्या साहित्यांतल्यान जाता. तेन्नाच साहित्यिक कृति आनी साहित्यकार आपल्या युगांतल्यान युगांतरीय जाता. लक्ष्मणरावांचो 'मांडवी...' प्रवास युगमानसीय आसा, युगांतरी ना.

लीनाक विवस्त्र पळोवन अशोक आपले विचार बदलता. आल्बेत आनी लीना घडये स्वैरविहारी आसतलीं अशें ताका दिसता. होच अशोक चंद्रेश्वर पर्वतार कलिके विशीं आकर्शण अणभवता. (पान १२९). 'भटजीचं घर' सोदत निमाणें कलिकेच्या घरा वता पूण ताचो एकरार लीनाकडेन करपाचो ताका विचार सुद्दां येना. "कलिकेला आयुष्याचें तत्त्वज्ञान चांगले समजलें आहे" (पान १३३). पूण अशोकाक कितें जालें? आपलें मानसीक विश्व वा कर्म तो लीनाक कित्याक सांगना? लीनान सांगले, हांवें आल्बेर्ताक शिक्षा दिली, (पान १६५) हें आयकून अशोकाक बरें दिसता पूण कलिकेच्या आकर्शणा विशीं आपणें लीना कडेन स्पश्ट उलोवंक जाय अशें ताका दिसचना? 'मांडवी...' तलो हो पुरुशवादी दृष्टिकोण - म्हजे खातीर म्हजी मोगिका एकव्रताचीच जाय पूण हांवें एकव्रती जावपाची गरज ना. हक्क आनी कर्तव्य एकाच नाण्याच्यो दोन कुशी आसतात. पूण हो विचार हे कादंबरींतल्यान जावंक ना. युगीन संदर्भ, चरित्रचित्रण आनी मानवीय संदर्भांत हाका दोशच मानचो पडटलो.

देवदासीच्या वेवसाया विशीं जाल्लें सामाजिक चित्रण महत्त्वपूर्ण आसा हातूंत कांयच वाद ना. वेश्यांचे प्रस्न आर्थिक आसात, नैतिक नात हें चिंतन नवी सामाजिक दृष्टि दाखयता. इतलेंच न्हय, मडगांवच्या बाजारांत नीग्रो सोल्जराचे उद्गार-

'Aqui nao apanhar peixe por quatro tongas; mas apanhar rapariga por quatro tongas- येथे चार आण्याला मासळी मिळत नाहीं, पण पोरगी मिळते' (पान १५३). तशेंच पान १०७ चेर

'गोमंतका बाहेर गेल्याशिवाय गोमंतकीयांना आपल्या उज्ज्वल भवितव्याच्या ठाव घेता येत नाहीं.' हांचें अध्ययन समाजशास्त्र आनी राजकीयशास्त्राचे नदरेंतल्यान आयजूय जावंक जाय अशें म्हाका दिसता.